
IDENTITET BEZ RAZLIKE

O knjizi Ivana Čolovića: *Na putu u srpski svet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2023.

Katarina Đurđević

Teme iz oblasti društvenih i humanističkih nauka u Srbiji su zastupljene ne samo na naučnom nivou, na seminarima, u tematskim zbornicima ili na stručnim skupovima – nego predstavljaju i popularan sadržaj masovnih medija, ili segment svakodnevnih razgovora. U ne malom broju slučajeva, međutim, naracijama o društvenim problemima, u akademskim krugovima, na televiziji ili u privatnoj konverzaciji, nedostaje preispitivanje važnih pojmova i kategorija, koje se koriste prilikom analize društvenih pojava. Nasuprot tome, knjiga Ivana Čolovića *Na putu u srpski svet* nastoji da tematizuje upravo pojmove koji, slučajno ili smišljeno, ostaju nerasvetljeni u stručnim ili profanim pokušajima sagledavanja vremena i prilika.

Knjiga *Na putu u srpski svet* sastavljena je od Čolovićeve tekstova, uglavnom objavljenih na portalu *Peščanik*. Iako su pisani kao komentari političkih događaja, u ovim tekstovima autor precizno razlaže aktuelne političke narative, pretežno one o

srpskoj naciji i „nacionalnom pitanju“, a zatim istražuje značenja pojedinih segmenata, pojmova ili sintagmi. Takođe, pomenute narative Čolović suočava sa kritičkim pogledom na našu noviju istoriju, ukazujući na dijabolične posledice sličnih „velikih priča“. U nekim tekstovima, autor analizira pojedine kulturne pojave, koje nastaju u senci dominantne naracije o srpskoj naciji, ili predstavljaju njenu direktnu posledicu.

U petom delu ogleđa o političkoj antropologiji, Čolović se usredsređuje na pojam „nacionalnog identiteta“, veoma zastupljenog u naučnim naracijama i razgovorima u masovnim medijima o „nacionalnom pitanju“. Na različite načine, i iz različitih uglova, autor nastoji da pokaže kako se pomenuta sintagma uzima olako i nepromišljeno: *nacionalni identitet* postaje svojevrsan „žargon autentičnosti“, pojam čije „podrazumevano“ ali nerasvetljeno značenje treba da utemelji celokupnu strukturu pomenutih političkih naracija.

Neposredovani identitet

Za Čolovića su, u stvari, problematična oba pojma koja čine sintagmu *nacionalni identitet*. Pojam *nacije*, u naracijama na koje ukazuje knjiga *Na putu u srpski svet*, identifikovan je sa pojmom naroda, etniciteta, to jest potpuno se prenebregava složen odnos ovih pojmova. Stvaranje nacionalnih država, naime, podrazumeva izvesnu kulturnu unifikaciju, građenje novih kulturnih obrazaca, odnosno *uspostavljanje* identiteta. Uprkos čestom identifikovanju pojmova naroda i nacije, treba imati u vidu da je savremeni pojam nacije povezan sa formiranjem *modernih država* u kojima se *etničke razlike* sistematizuju ili gube. Međutim, kada se govori, na primer, o „srpskom nacionalnom biću“ – stvara se utisak da srpska nacija vodi poreklo iz neke samonikle strukture običaja ili bioloških osobnosti dalekih predaka. Ovde se susrećemo sa drugim pojmom sintagme – *identitetom*. Kada se *identitet* razume kao čvrsta „paradigma“ (Čolović 2023:122–123), to onda podrazumeva da je zasnovan isključivo na sebi samom, da nije posredovan *razlikom*, suočen sa *drugim* i *drugacijim*. Takav identitet predstavlja *supstancu* (pod-met), u koju ništa ne može da uđe, koja ostaje imuna na sve sa čim se suočava. „Buđenje i ojačavanje identitetske paradigme“ – kako stoji u napisu profesora Darka Tanaskovića koji Čolović analizira – prema tome je samo uspostavljanje većeg stepena jasnoće, *prirodnog svetla* nacionalne supstance. Teško je zamisliti ne samo srpski, nego bilo kakav moderni identitet koji opstaje nepromenljiv, na razmeđi kultura, koji se ne proširuje, ne napreže i ne preobrazava. Prema tome, identitet nije, kako se ume predstaviti u ideološkim kontekstima, nepromenljiva supstanca, nedodirljivo jezgro, već materijal

podložan promenama. Analizirajući „srpski identitet“, ili „identitet srpstva“, Čolović pokazuje kako se u pokušaju održavanja nepromenljivosti gube baš oni elementi koje ljubitelji identiteta nastoje da očuvaju većito mladima. Pozivi na „buđenje identitetske paradigme“, odnosno da „Srbi ostanu Srbi – i ništa više, ali i ništa manje od toga“, kako stoji kod profesora Tanaskovića, prema Čoloviću upućuju na mitski nerasvetljeno poreklo nacije, koje daje za pravo da Srbi insistiraju na svojoj autohtonosti. Odgovor na pitanje – „šta je srpski nacionalni identitet?“ – zbog toga, sadrži nemušte opise koji uglavnom ukazuju na osobenost *srpske kulture*, iako se retko kada ozbiljno poseže za rasvetljavanjem potonjeg pojma. Na delu je *circulus vitiosus*, pri čemu se pojam nacije objašnjava pojmom identiteta, a pojam identiteta – nacionalnim bićem. Ili se definicija svodi na *obscurum per obscurius*, pa se nejasan pojam srpskog identiteta objašnjava drugim, takođe nerasvetljenim pojmovima: „srpski zavet“, „srpska duhovnost“, „srpski kulturni prostor“ ili – „srpski svet“ (str. 124). Takođe, ukoliko je *nacionalni identitet* zatvoren i nepromenljiv, ovaj pojam nije moguće objasniti, jer struktura objašnjenja takođe podrazumeva udvajanje, interpretacije i onoga što se interpretira, a to je, u habitusu neposredovanog *srpskog bića*, takođe odstupanje od njezove *bićevnosti*. Zbog toga, kada pojam srpskog identiteta postane deo političke naracije, potreba za *razumevanjem* prekriva se pozivanjem na „osećanje“, na prisustvo tog *bića* u svakom Srbinu, što odagnava potrebu akademske sitničavosti. Međutim, ostajanje pri neposredovanom pojmu nacionalnog identiteta ne može da objasni razlog zbog koga drugim identitetima nije priznato jednako pravo

na supstancijalnost nacionalnog bića, odnosno *zašto je istorija na našoj, a ne na njihovoj strani*, ako ne postoji nikakvo opšte, univerzalno merilo koje nadilazi nacionalne supstance.

Mitska aura koja prati pojam nacionalnog identiteta prisutna je ne samo u domaćoj nauci, već i u politici. Slično je i u Hrvatskoj, gde je identitet postao „sveta hrvatska reč“, a za mitskom snagom pomenutog pojma rado posežu i desničari u drugim evropskim zemljama. Čolović nas podseća na podatak da je ekstremna desnica u Evropskom parlamentu osnovala poslanički klub pod nazivom „Identitet i demokratija“. Pojam nacionalnog identiteta postaje svojevrsna dimna zavesa koja, skrivajući antagonizme i socijalne napetosti, stvara lažnu sliku društvene homogenosti i anestetizira nezadovoljne grupe ili klase.

Nacionalizam i postfašizam

Nereflektovani pojam nacionalnog identiteta, pokazuje Čolović, zatvoren je za priziv ili osudu, i možda je baš zbog toga i najobrazovanim zagovornicima tog određenja teško da preko jezika prevale osudu zločina u Srebrenici, ili preispitivanje lika i dela Ratka Mladića. Budući da je *nacionalni identitet* čvrsta osnova za političku platformu desničarskih partija, Čolović se pita – da li je reč o novom vidu fašizma (str. 126). Fašizam i nacizam, pokazuje Čolović, koristili su sredstva etničkog nacionalizma. „Krv i tlo“, kao „metafizička supstanca nacije“ (Čolović 2023:77), insistiranje na posebnom jeziku (ili dijalektu), folkloru i književnosti – u stalnoj bojazni od kontaminirajućeg uticaja drugih naroda i nacija – prisutni su u nemačkoj kulturi daleko pre Hitlerovog dolaska na vlast (o tome, između ostalog, ubedljivo govori knjiga Viktora

Farijasa *Hajdeger i nacizam*). Pa ipak, nacizam, koji identitet razume i u formi isticanja rasnih (bioloških) razlika u odnosu na druge „rase“, iako i danas opstaje u liku nekih desničarskih pokreta, više nije dominantan u odnosu na druge oblike radikalnog nacionalizma. Posežući za razlikom Enca Traversa, Čolović smatra da je daleko češći *postfašizam* koji se, za razliku od *neofašizma*, distancira od izvorne fašističke naracije: „krv i tlo“, „zemlju i mrtve“, tvrdi Čolović, zamenjuje figura „nacionalnog identiteta“ – metafizičke supstance nacije „materijalizovane“ u *nacionalnoj kulturi* (književnosti, folkloru, nacionalnoj crkvi). Ukoliko iz ovog ugla sagledamo političku scenu u Srbiji, postaje vidljivo da ne samo da većina intelektualaca i javnih ličnosti, nego i dominantno biračko telo, podržavaju neku od postfašistički ustanovljenih vrednosti – od *kosovskog zaveta*, do permanentne potrebe da se velike teme svetske književnosti ili filozofije posmatraju u senci *uzora* iz srpske istorije (str. 78). Iz pomenutih nerassvetljenih i nepromišljenih vrednosti izrastaju ne samo prevladajuća kulturna matrica, nego i opravdanje unutrašnje i spoljne politike, odnosno te vrednosti postaju maskirna uniforma koja prekriva društvene probleme, a njihovi glasnogovornici, potencirajući stalnu opasnost od spoljašnjih neprijatelja, zahtevaju nacionalnu homogenost. U takvom kulturološkom sklopu, podvlači Ivan Čolović, ne treba da iznenađuje srozavanje akademskog života, plagijati ili autoplagijati (odnosno autorsko „nadgrađivanje“ ranijih knjiga i zapisa), umetanje novih (postfašističkih) obrazaca u tekstove koji su izvorno imali drugačije ideološko usmerenje (socijalističko), napredovanje u karijeri nasuprot ustanovljenim akademskim pravilima, stavljanje nauke i

naučnika u službu dnevno-političkih parola. U pomenutom kontekstu nikakvu sablazan ne izaziva ni to što se srednjovekovne istorijske ličnosti posmatraju kao uzori za moderne političare, kao što javnost nemo posmatra bacanje udžbenika koji podstiču kritičko mišljenje (umesto da slede prostu mitološku matricu) i koji su pisani prema važećem programu – u smeće. Na ovaj način, u stvari, sav trud u vezi sa autonomnom srpskom kulturom pokazuje svoje naličje, jer se ta kultura sve više svodi na parole i fraze, jer dopušta da nijedan element naracije o nacionalnom biću ne bude podvrgnut preispitivanju.

Iako se postfašizam sporo razvija, u odnosu na radikalniji neofašizam koji je, smatra Čolović, obeležio sukobe prilikom raspada Jugoslavije (na svim sukobljenim stranama), njegovo dominantno prisustvo u javnosti podrazumeva stalnu pretnju ekstremizacije koja se sporadično ispoljava, poput prebijanja levičara i liberala, ili otvorenih pretnji pojedinim manjinskim grupama (migrantima, pripadnicima LGBT+ populacije, političkim protivnicima).

Svođenje javnog delovanja na horsku podršku nacionalnom identitetu, takođe stvara privid da je *postfašizam* nepolitička pojava. Pritom se sugerise da je politika nešto prljavo i strano izvornim nacionalnim vrednostima. U tom smislu, nikakav politički diskurs ne sme biti stavljen iznad nacionalnih imperativa. Ovakav narativ, začudujuće, prihvataju i oponenti vladajuće politike. Čolović navodi primer *ekološkog ustanka*: i demonstranti, protivnici ustupanja ekoloških resursa stranim kompanijama, i predstavnici vlasti, insistirali su na *nepolitičkom* karakteru svojih postupaka. Za prve, zahtev za očuvanje prirode nije politički, nego, verovatno – *nadpolitički*

princip, dok je za druge – dovođenje stranih kompanija koje će eksploatirati rudna bogatstva, patriotski cilj *par excellence*, jer donosi značajne prihode i omogućuje „otvaranje novih radnih mesta“, a ne nekakav politički motivisan potez. Odbijanje da se suprotstavljeni stavovi razumeju kao politički diskurs, ne samo da onemogućuje bilo kakav dijalog, nego i promišljanje početnih pozicija. I ovde se radi o uspostavljanju neposredovanih identiteta, zatvorenih za razlike, o prostom sukobu koji se svodi na figuru „ja sam u pravu, a ti grešiš“. Pristalice ekološkog ustanka koriste parole utemeljene na istom mitološkom obrascu kojim se služi i vlast; na jednom ekološkom protestu, navodi Čolović, moglo se čuti da je na delu „druga Cerska bitka“, odnosno da je protest protiv rudnika litijuma – čuvanje amaneta „onih koji su, iako malobrojni, sa ogromnom snagom i požrtvovanjem, gonili neprijateljsku čizmu izvan Srbije“.

Prva i druga Srbija

U duhu insistiranja na posredovanju, istinskom političkom diskursu, Ivan Čolović odbija da *prvu* i *drugu* Srbiju razume kao puke identitete. Ovde se, kaže autor, ne radi o *bipolarnosti*, „nebeske Srbije“ i „moderne, kosmopolitske liberalne Srbije“, upravo zbog toga što je *druga Srbija* samo okvirni, tehnički pojam, a ne naziv za društvenu supstancu. Za razliku od nacionalističkih mitova, prema Čoloviću, takozvana druga Srbija suprotstavljala se „logici isključivosti“. O tome, smatra autor, možda najuverljivije svedoči zapažanje Latinke Perović da „suprotstavljanje drugoj strani nije dovelo do homogenizacije Beogradskog kruga“, odnosno „da na oltar njegovog jedinstva nisu položene unutrašnje razlike“. A to znači da je u *drugoj Srbiji* kritički

put i dalje otvoren, te da se ne polazi od pretpolitičkih nepovredivih istina.

Ivan Čolović u petoj svesci svojih ogleđa o političkoj antropoligiji, odstupajući od „identitarizma“, ostaje otvoren za dijalog i kritiku. Ništa što je u ovoj knjizi rečeno nema prizvuk „žargona autentičnosti“, nijedan stav autora ne pretenduje da bude *philosophia perennis*. Autorova intencija nije da u svojoj kritici govori o svim neposredovanim *identitetima* u javnom diskursu, već da se prevashodno

bavi onim narativima koji su već proizveli zastrašujuće društvene posledice. Iz tog se razloga može stvoriti utisak da Čolović nekritički i neposredno prihvata pojmovni aparat, suprotstavljen *identitetima* koje kritikuje, iako će pažljivijem čitaocu biti jasno da to nije posledica izostanka refleksije, nego pre svega fokusiranosti na dominantnu pojavu na domaćoj intelektualnoj i političkoj sceni, na koju knjiga *Na putu u srpski svet* upozorava.

